

LUKU II

AMMATTIKASVATUKSEN VELIVERKOSTO
VALISTUKSEN JA VAURASTUMISEN TIELLÄ

Anja Heikkinen

”Sanalla sanottu: maahamme pitäsi saada Maaviljelys-Opistoita jokaiseen maakuntaan, konstikouluja edes soveliaimmiin kaupunkiin, erittäin vielä ensimmäiseksi niissä teollisuus-haaroissa, joiden tekoja (tuotteita) maassamme enin tarvitaan tai joiden tarpeeksi maassamme löytyy enin raaka-aineita. Kaikistaan tulisi katsoa, että työntekiät saisivat semmosen halun, taidon, kilvoituksen ja esimerkin, että kotimaassa tehdyt tavarat oisivat jos ei yhtä hyviä niin toki jokseenki sinnepäin kuin ulkomaalla tehdyt.

Mutta tässä on vielä merkittävä hyvin tärkeä seikka. Jos ai-noastaan tämmösiä opistoita ja kouluja hankittasiin ja asetettasiin Suomeen, jos vaan tällä tavalla valvottasiin työntekiäimme ulko-naisesta edestyksestä, niin oisi se yksipuoleinen teko ja huödytys, joka ei myös kauvan kannattaisi. Ei tarvitse muut kuin katsastaa käsityösteliäimme nykyseen tilaan, havataksemme mitä sisällisen opetuksen (sivistyksen) puute niissä on pahaa vaikuttanut. Kuinka harva eikö ole hantverkkaristamme, joka oisi yhä parantanut työ-alaansa ja edestynyt keinossansa? kuinka monta niistä eikö vähänkään varakkaaksi päästyänsä ala seurailta säädyllynsä vieraita tapoja, jätä ammattinsa ja tule tuhlariksi sekä juomariksi? Köyhyy-

dessä taasen ovat he useammasti, myös juoppoja ja kurjija. Vaikka kuinka ammatissansa oppineina maamme hantverkkarit alkaavat, puuttuu heiltä tämä sydämen ja ajatuksen järeisyys ja voima, jonka ainoastaan sivistys voipi antaa, ja jolla ihminen voipi missä säädyssä ikäänsä seistä myötä- ja vastoin-käymisessä sekä aina edestyä.”¹

Johdanto

Verkostoitumista, sosiaalista pääomaa ja innovointia pidetään tunnusmerkkeinä siirtymästä formaaleista, korporatistisista kansallisvaltioyhteiskunnista informaalien organisaatioiden maailmanyhteiskuntaan (esim. Mustikkamäki ym. 2008, Koivisto ym. 2011). Vaikka sosiaalisten suhteiden hyödyntäminen näyttää nykyään kommunikoinnin tehostumisen takia mullistavalta, muutokset ihmisyyhteisöissä lienevät aina edellyttäneet informaalien verkostojen vaikutusta. Toimijoiden kohtaamisissa tai törmäyksissä muutokset ovat tuskin toteutuneet tarkoitetuilla tavoilla. Niistä muistamisen ja kirjaamisen valtavirtaan tallentuvat useimmiten voittajien tulkinnat. Tässä luvussa suomalaisen aikuiskasvatuksen kerrostumia tarkastellaan elinkeinojen ja talouden kannalta kolmen aikakauden ja kasvatuspyrkimyksen näkökulmasta.

Lars Gabriel von Haartmanin – Turun ja Porin läänin maaherran, senaattorin ja finanssitoimituskunnan päällikön - kasvatuksellisten pyrkimysten ja verkostojen kontekstina oli Ruotsista irtautunut, Venäjän keisarikunnassa autonomiaansa määrittelevä Suomi. Fennomaanisen liikkeen nuorsuomalainen kasvatti Hannes Gebhard, historioitsija ja taloustieteilijä, hahmotteli jo visiota itsenäisestä Suomesta ja sille otollisista ja toivottavista taloudellisista ja sosiaalisista elämänmuodoista. Arkkitehti, kemian maisteri ja ammattikasvatustarkastaja Jalmari Kekkonen puolestaan ehti kokea Suomen itsenäistymisen, sisällissodan ja valmistautumisen toiseen maailmansotaan etsiessään sovitusta sen sosiaalisiin ja taloudellisiin ristiriitoihin.

Kasvatuksen ja koulutuksen historiassa on viime vuosikymmeninä alettu tuoda esiin varsinkin korkeasti koulutettujen naisten pyrkimyksiä

ja verkostoja eliitin ja keskiluokkaisten miesten ohella. Aikuiskasvatuksen historian avainhenkilöinä esiintyvät edelleen kanonisoidun kansanvalistuksen ja -sivistyksen miespäähenkilöt. Vaikka naisroolitukset ovat epäilemättä saamaansa huomiota tärkeämmät, pidän tässä yhteydessä tärkeänä – yhteiskunnalliset realiteetit tunnustaen – muistuttaa siitä, että valistuksen ja sivistyksen pyrkimykset ovat olleet ja ovat valtavirtatulkintoja laveammat ja moniaineksisemmat. Kirjoituksessa luonnehdin valikoimieni elinkeinoja ja ammatillista toimintaa edistäneiden miesten kasvatuksellisia pyrkimyksiä, jotka ovat kerrostuneet myös osaksi suomalaista aikuiskasvatusta.

Sydän kuului keisarille – entä kädet?

Suomen irtautuminen Ruotsista ja asettuminen Venäjän keisarikunnan autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi aikaansai turbulenssia aikaisemman itäisen provinssin hallintakäytänteissä ja taloudellisissa preferensseissä. Lars Gabriel von Haartmanin (1789–1859) isä Gabriel Erik – lääketieteen professori, Turun Akatemian rehtori, senaattori ja finanssitoimituskunnan päällikkö – oli turkulaista lääkäri-, akateemikko- ja virkamiessukua. Hänet aateloitiin 1810 lojaalista suhtautumisestaan venäläisvaltaukseseen. (Kotivuori 2005.) Äiti Fredrika Lovisa von Mell oli aatelista apteekkarisukua: Fredrikan isä piti apteekkia, jonka Gabrielin sukulainen lääketieteen professori Johan Haartman oli perustanut Åbo Akademiin. Larsin veli Karl Daniel toimi lääkintöhallituksen päätirehtöörinä, toinen veli Gustaf Reinhold Venäjän armeijassa ja nimismiehenä. Kolmas nuorena kuollut veli Johan Robert mainitaan heikkomieliseksi. Lisäksi Larsilla oli kahdeksan sisarpuolta isänsä toisesta avioliitosta Fredrika Sofia Fockin kanssa. Näiden kautta Haartmanilla oli läheiset suhteet muun muassa siskojensa aviomiehiin: vuorimestari Nils Gustaf Nordenskiöldiin, vuorihallituksen ja manufaktuurijohtokunnan jäsenen, sekä kenraaliluutnantti Casimir von Kothéniin, senaattoriin ja koulutoimen ylijohhtajaan sukuverkostoineen.²

Uppsalassa ja Turussa lakitieteitä opiskelleen Haartmanin urakehitys alkoi joulukuussa 1808, jolloin hänet nimitettiin Venäjän ulkoasiainkollegion aktuaariksi. Haartmanin elinaikana valtiopäivät eivät kokoontuneet ja vallankäyttöön vakiintuivat virkamieskeskeisten verkostojen julkisuudelta pimitetyt ratkaisut. Hänen verkostojensa keskiössä oli sisarussuhteiden ohella Mannerheimin suku. Avioiduttuaan senaattori Carl Erik Mannerheimin tyttären Sophien kanssa vuonna 1821 Haartman nimitettiin appensa varamieheksi Turun ja Porin lääniin. Sophie kuoli synnytykseen ja toivuttuaan hänen kuolemastaan Haartman avioitui Sophien sisaren Eva Wilhelmina Charlotan kanssa. 1830-luvulla Haartman kartutti talous- ja yhteiskuntapoliittista osaamista valtiontalouden edistämistehtävissä Pietarissa ja terveydenparannusmatkoilla Euroopassa.

Suomen suuriruhtinaskuntaan jäänyt ruotsinkielinen eliitti odotti sen taloudellisen vaurauden syntyvän yhtäältä Ruotsin mallin jatkamisesta, toisaalta Venäjältä avautuvilta uusilta markkinoilta. Keskiössä oli käsityöelinkeinojen turvaaminen – olihan ammattikuntalaitos Venäjällä varsin kehittymätön – sekä metallinjalostuksen ja kartanomaatalouden edistäminen. Ensimmäiset keskusvirastot – Koskenperkausjohtokunta (sittemmin Tie- ja vesikulkulaitosten johtokunta), Vuorihallitus ja Manufaktuurijohtokunta (1834) – perustettiin juuri tässä tarkoituksessa. Ruotsin ajan peruina suomalaista elinkeinopolitiikkaa teki Suomen Talousseurassa, keskushallinnossa sekä teollisuudessa ja kartanomaataloudessa aktiivinen aateliston ja ylimmän papiston verkosto. Yksi Koskenperkausjohtokunnan ja sen seuraajan tärkeimmistä tehtävistä oli kanavajärjestelmän luominen, etenkin Venäjän suuntaan, asiantuntijoina ruotsalaiset insinöörit. Vuorihallitus pätevoitti alan ammattilaisia – ulkomailla, lähinnä saksankielisissä maissa tai Ruotsissa koulutuksen hankkineita – tehtäviinsä. Sen johdossa toimi pitkään Haartmanin siskon mies Nils Gustaf Nordenskiöld, maineikkaan tutkimusmatkailijan isä. Manufaktuurijohtokunnan tehtävänä oli edistää sekä käsityötä että teollisuutta ja valvoa suunnitteilla olleen Teknologisen instituutin koelaitoksen toimintaa.³

Jo toimiessaan maaherrana ja (ruotsinkielisen) Suomen Talousseuran johtajana Haartman vei maakunnassa virinneet ammattikasvatusaloitteet valtiollisiksi hankkeiksi. Hänen ansiostaan Turun kaupakoulu (1838) ja Mustialan maanviljelysopisto (1836) perustettiin palvelemaan koko maan tarpeita. Vaikka ne käytännössä tarkoittivat suppeaa liikemies- ja maanviljelijäkuntaa, oli oppilaitosten tarkoitus levittää ammatteisivistystä vähitellen laajemmalle. Talousseura järjesti myös neuvontatoimintaa, joka laajeni läänien talous- ja maanviljelysseuroihin. Suurtilalliset uudistivat ja rationalisoivat maataloutta kaikin tavoin erityisesti parantaakseen kotimaisten raaka-aineiden (kuten villa, pellava, puutarha- ja lääkekasvit) ja vientituotteiden (maitotuotteet, puujalosteet) tuotantoa. Uudistuksia ulotettiin kuitenkin myös työväen, alustalaisten ja kyläläisten keskuuteen. Ehkä laajakantoisin ja kiinnostavin Haartmanin saavutus oli asetus sunnuntai kouluista (myöhemmin myös ehtookouluista) käsityöläisten ja manufakturistien valmistamiseksi Suomen kaupungeissa (1842). Se oli Suomen ensimmäinen oppivelvollisuuslaki ja sen säädökset ja valvonta kuuluivat kirkon sijasta Manufaktuurijohtokunnalle, jonka itseoikeutettuna johtajana Haartman toimi. Asetus tähtäsi käsityöläis- ja teollisuusammattilaisten yhteiseen kasvattamiseen, olihan Ruotsista irtautumisen jälkeen ulkomaisten työnjohtajien korvaaminen kotimaisilla käynyt välttämättömäksi. Orastava teknis-teollinen eliitti haikaili kuitenkin Ruotsin ja saksankielisen Euroopan mallin mukaisia korkeampia ja vaativampia oppilaitoksia. Vaikka vuonna 1847 oppikouluille rinnakkaisiksi perustetut teknilliset reaalikoulut eivät sellaisiksi pystyneetkään, on jako käsityöläis- ja ammattikasvatuksen ja teknillisen opetuksen välillä säilynyt jatkossakin.

Aikakauden tapojen mukaan, joskin laiskanlaisesti, Haartman yritti uudenaikaistaa maataloutta ja harjoittaa vuoriteollisuutta myös omassa kartanossaan ja ruukissaan. Totaalinen omistautuminen valtionasioihin varmistui, kun hänet nimitettiin senaattoriksi ja finanssitoimituskunnan päälliköksi vuonna 1840 ja seuraavana vuonna talousosaston puheenjohtajaksi. Haartmanin tärkeimpiä uudistuksia olivat Suomen siirtyminen ruotsin rahasta Venäjän hopearuplaan,

Suomen pankin toimintojen ja valtion budjetoinnin järjeistäminen sekä kanavajärjestelmän luominen. Poliitiikkansa läpiviemisessä hän hyödynsi suhteitaan Viipurin maaherraan ja hovioikeuden presidenttiin, vaimonsa veljeen Carl Gustaf Mannerheimiin sekä Viipurin läänin maaherraan, sisarensa mieheen (myös Viipurin Talousseuran puheenjohtajaan) Casimir von Kothéniin. Suomen Pankin johtajan paikalle hän myös järjesti Carl Gustafin veljen Augustin. Haartmanin johdonmukaisena linjana oli vahvistaa Suomen taloutta tiivistämällä taloudellisia yhteyksiä Venäjälle.⁴

Vuoriteollisuuden ja käsityöelinkeinojen sijasta alkoi sahateollisuus 1800-luvun alkupuolella tuoda suuriruhtinaskuntaan taloudellista vaurautta, joka houkutti niin perinteistä eliittiä, porvaristoa kuin rikkaita talonpoikia. Lars Gabriel von Haartman joutui metsien käyttöä koskevassa kiistassa vastakkain muun muassa Johan Wilhelm Snellmanin puolustamien sahayrittäjien kanssa. Kovin ajankohtaisen tuntuisesti nämä halusivat vapaata metsien hakkuuta ja räjähdysmäisesti kasvaneen kysynnän välitöntä hyödyntämistä. Haartman tiedosti kyllä tosiasiat, mutta epäili asiantuntijoiden tapaan puuraaka-aineen riittävyttä ja laatua. ”Maamme metsiin on luonto sijoittanut ainoan rikkautemme lähteen, taloudellisen riippumattomuutemme lähteen... Jos metsiä hoidetaan huonosti ja hävitetään, niin loppuu meiltä varat sellaisten tavaroiden ja teollisuustuotteiden vaihtamiseen, joita ei oma maamme voi aikaansaada” (Kuisma 1993, 186). Niinpä hän säätöi Haartmanin kuristuslaiksi kutsutun asetuksen (1851), jolla rajoitettiin sahojen käyttämän puun määriä ja kiellettiin koneellisten höyrysahtojen käyttö. Asetuksen toimeenpanoa varten hän perusti Maanmittaus- ja metsäylihallituksen ja valtion maiden käyttöä valvovien metsänhoitajien (sittemmin vartijoiden) valmistamiseen Evon metsäopiston. Ensimmäiset ylitarkastajat ja opettajat olivat saaneet oppinsa Saksan Tharandtin metsäopistosta. Paradoksaalisesti he totesivat, että suomalaismetsien tila oli arvioitua parempi ja että runsaissa valtionmetsissä muhi verrattomasti vihreää kultaa.

Vaikka Haartman ei itse sekaantunut kasvatuksellisiin hankkeisiin, hänen toimintaperiaatteensa säteilivät hyvässä ja pahassa pitkälle

tulevaisuuteen. Julkisissa tehtävissä tuli valtakunnan yleisen edun – vaikka se lähimmin koskikin virkamies-, kauppa- ja teollisuuseliittiä – käydä yksityisten etujen edellä. Säädettyjä lakeja ja järjestystä tuli kunnioittaa, mutta tarkoituksen pyhittävä salamyhkäisyys asioiden valmistelussa ja toimeenpanossa ei ollut kiellettyä. Kun Aleksanteri II teki aloitteet talous- ja yhteiskuntaelämän uudistamiseksi Suomessa, Haartmanilla oli myös sitä varten ohjelma valmiina. Väitetäänkin, että hänen seuraajansa Langenskiöld ryhtyi teollisuuden, kaupan, maatalouden ja koulutuksen uudistuksiin pitkälti sitä noudatellen. (esim. Kuisma 1993.) Suomenkielisen rahvaan pikaiseen sivistymiseen tai taloudelliseen nerollisuuteen Haartman ei toki koskaan oppinut luottamaan, mistä jälkipolvia muistuttaa hänen suomen kieltä herjaava luonnehdintansa ”Langue de Perkelä” (mm. Kalleinen 1998,). Jos hän ei ajanut tasa-arvoa ja kansanvaltaa, niin eivätpä sitä johdonmukaisesti tehneet Suomen puolustajiksi nostetut Snellman tai Mechelinkään. Elämäkerrallisina lievennyksinä Haartmanin särmikkyytteen ja vanhoillisuuden muistetaan myös hänen kärsimänsä traagiset perheta- pahtumat ja krooniset fyysiset vaivat.

Navetanhajuista yhteisöllisyyttä

Maaailma muuttui radikaalisti ja Suomi sen mukana Haartmanin vetäytyttyä vallankahvasta. Taloudellinen toiminta vapautui alkaen höyrysahojen käytöstä (1857) ja maakaupasta ja päätyen elinkeino- vapauslakiin (1879). Kunnallishallinto ja kouluhallinto maallistuivat, valtiopäivät kokoontuivat, yhdistys- ja seuratoiminta ampaisi nousuun. Pidäkkeet halpojen raaka-aineiden, energian ja työvoiman hyödyntämiseksi rapisivat suurtuotannon ja suurvoittojen havittelijoiden tieltä. Venäjälle ja Eurooppaan, etenkin Britanniaan upposi sahatavaraa, jonka vienti oli 1800-luvun lopulla suomalaisille ”rosvoparoneille” – kuten Haartmanin suojatille Hackmanille, Snellmanin kumppanille Längmanille sekä Ahlströmille, Wahlille, Gutzeitille, Kymi ja Halla yhtiöille – tuottoisaa. Teknologian kehittämisen sijaan vientiä voi-

tiin lisätä halvan raaka-aineen ja energian sekä halvan ja joustavasti käytettävän työvoiman avulla. Suuriruhtinaskunnan oman ulkoasian hallinnon puute antoi kehkeytyvälle kapitalistijoukolla lähes vapaat kädet toimia. Eri toimialojen käsikynkässä kehkeytynyt pankkilaitos teki mahdolliseksi suurtenkin riskien ottamisen. Kun suhdanteet, venäläisen sahateollisuuden kilpailu ja tukkipuun saatavuus heittelivät alaa, tarjosi selluloosan ja paperin kysyntä metsäteollisuudelle uuden eldoradon 1900-luvun vaihteessa. Se söi halvempaa raaka-ainetta – pien- ja kuusipuuta ja sahojen jätepuuta, hyödynsi halvan työvoiman ja energian ohella kehittyneitä teknologioita, joka elvytti myös metalli-, kone- ja energiateollisuutta. Entisistä perheyhtiöistä ja uusista yrittäjistä muodostui uusi sekä Venäjälle että länteen kurottava ”paperivarjagien” heimo – kuten Gutzeit & Co, Ahlström Oy, Kymi Oy, Serlachius Oy. (Kuisma 1993, Silvennoinen 2012.)

Elinkeinovapautuksen ohjelmaan sisältyneet maatalouden uudistaminen oli palvellut kahta, osin ristiriitaista päämäärää: viennin edistämistä ja omavaraisuuden kohentamista. Venäjän viljan tuonti, maitotuotteiden vienti, metsien ja puun myynti yhdistyivät maanomistuksen kärjistyvään epätasapainoon. Maatilalliset olivat vallan makuun päässeiden fennomaanien tukijoukko. Tilaton väestö ja osa käsityön ja teollisuuden työläisistä puolestaan pitivät niin suurteollisuuden häikäilemätöntä metsä- ja maakauppaa ja työehtojen ailahtelua kuin venäläisen eliitin herruutta synnä epäkohtiin. Kirjailija-maanviljelijä Kalle Kajander valitti: ”Meillä on metsiämme vastaan julistettu säännöllinen, täydellisesti järjestetty sota, jossa hyökkäysarmeijan johtavina kenraaleina ovat etupäässä sahayhtiöt, puumassa- ja lankarullatehtaat y.m. puunjalostuslaitokset” (Kajander 1901, teoksessa Kuisma 1993, 359). Tähän markkinarakoon osui yhtäältä kansallismielinen, toisaalta taloudellista tasa-arvoa ajava osuustoiminta-aate. Sen tартtumapinnaksi olivat tarjolla lähinnä tilallisväestöstä omaehtoisesti järjestäytyneet maatalousseurat, jotka olivat korvanneet vanhat säätyläisvetoiset maanviljelysseurat.

Sukulais- ja Venäjäsuhteiden sijasta kansallista vaurautta haettiin 1900-luvun vaihteessa järjestöihin ja organisaatioihin kiinnittyvistä

verkostoista.⁵ Taloushistorian tutkijasta ja fennomaanista Hannes Gebhardista (1864–1933) tuli Suomen ensimmäinen maanviljelys-, kansantalous- ja tilastotieteen professori. Hänen isänsä toimi aluemet-sänhoitajana Kemijärvellä ja Hannes olikin alun perin kiinnostunut agronomin ammatista. Havainnot maalaisväestön köyhyydestä ja osallistuminen suomalaisen puolueen toimintaan houkuttivat hänet kuitenkin talous- ja historiatieteen puolelle. Väitöstutkimuksessaan Gebhard perehtyi tilastollisesti Savonlinnan läänin oloihin vuoteen 1571. Vaikka hän sympatisoi sosialismia kapitalistisen tuotannon kritiikkinä, katsoi hän sen sivuuttavan maatalouden perustavan taloudellisen merki-tyksen. Etsiessään vaihtoehtoja Suomeen sopivalle talousmallille hän omaksui aineksia eri puolilla maailmaa, erityisesti Saksassa ja Irlan-nissa toteutetuista osuustoiminnallisista ratkaisuista. Tutkimustensa perustalta Gebhard totesi, että ”Rajaton elinkeinovapaus on näet mahtava voima ainoastaan sellaisten käsissä, joilla jo on valtaa. Se on ollut omiansa suuressa määrässä edistämään sitä suurten pääomien kasaantumista muutamien harvojen käsiin sekä samalla vähäväkisten suuren joukon orjuuttamista tuon pääoman alle, joka meidän päi-viemme yhteiskunnallista elämää rasittaa”(Gebhard 1899).

Suomalaisen osuustoiminnan oli tarkoitus olla osuuskuntien harjoittamaa sosialismia: keskeistä oli tuotannollinen yhteistoimin-ta, ei yhteisomistus, sekä kulutushyödykkeiden yhteishankinta ja -välitys. Vaikka varsinkin kansanopistot ja valistusjärjestöt kohensivat maaseutuväestön sivistystasoa, Gebhard kumppaneineen uskoi suurempia ja syvempiä sivistyksellisiä vaikutuksia olevan taloudel-lisella yhteistoiminnalla. Se kasvattaisi osallistujia ymmärtämään ja arvostamaan toimeliaisuutta, rehellisyyttä, keskinäistä luottamusta ja kunnioitusta, kaikkinaisen tiedon ja yhteiskunnallisen osallistumisen tärkeyttä. Etenkin pientilallisten aseman parantamisessa kriittisintä oli osuustoiminnallinen luotto: osuustoiminnan keskusjärjestön Peller-vo-seuran (1899) ensimmäinen saavutus olikin osuuskassojen ja niiden Keskuslainarahasto Osakeyhtiön (OKO) – nykyisen Osuuspankin edeltäjän – perustaminen. Ymmärrettävästi tähän tarvittiin rahakkaita tukijoukkoja, joita Gebhard onnistui rekrytoimaan seuran perustajajä-

seniksi. Näin rahasto sai avustuksia ja lainaa valtiolta ja myöhemmin Kansallis-osakepankilta. Osuuskassat olivatkin pitkään maaseutuväestön keskeisimpiä itsehallinnon muotoja. Lentävään lähtöön vaikutti myös helmikuun manifestin 1899⁶ aikaansaama kansallismielinen liikehdintä, jonka yhdeksi juonteeksi osuustoiminta mainiosti asettui.

Gebhardin toimiessa tilattoman väestön alakomiteassa, Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä, Valvojan toimitussihteerinä, Otavan perustajana ja toimitusjohtajana hänen ympärilleen muodostui ystävä- ja tuttavapiiri, jonka tuella pellervolainen osuustoimintaliike lähti huiimaan nousuun. Pellervolaisten verkosto – kuten kansakouluntarkastaja Mikael Soininen, maanviljelystoimituskunnan ja -hallituksen johtajina ja tarkastajina toimineet A. O. Kairamo, Gösta Grotenfelt (Mustialan johtaja), Uno Brander ja J. E. Sunila (pääministeri), metsähallituksen johtaja A. K. Cajander (pääministeri), maanmittaushallituksen johtaja Kyösti Haataja, valtiovaramitoituskunnan päällikkö J. K. Paasikivi – levittäytyi tehokkaasti niin hallinnon, politiikan, liike-elämän kuin tieteen ja alan koulutuksen tukikohtiin. Yliopistossa Gebhard propagoi aktiivisesti osuustoiminta-aatetta omassa opetuksessaan ja hyödynsi suhteitaan Kairamoon ja Haatajaan sisällyttääkseen sen myös maataloudelliseen ja maanmittarien opetukseen.⁷ Hän kampanjoi maa- ja metsätalouteen ja eläinlääketieteeseen nojaavan taloudellisen tiedekunnan puolesta ja iloitsi ensimmäisten maanviljelysalan professuurien perustamisesta vuonna 1896. Sittenkin Mustialan maanviljelysopiston kuin Evon metsäopistonkin ”ylimmät osastot” siirrettiin yliopistoon. Kairamo, Grotenfelt, Cajander ja Sunila linjasivat professoreina paitsi maanviljelys- ja metsätieteiden tutkimusta ja opetusta, myös alojen hallinnon, koulutuksen ja kentän toimijoiden suhteita ja toimintaa pitkälle tulevaisuuteen. Haataja puolestaan vastasi torppari- ja maanlunastuslakeihin (1918, 1922) liittyvästä asutus-toiminnasta, johon pellervolaiset saattoivat välittömästi kohdistaa osuustoiminnallisen valistustyönsä. Kansallis-osakepankin johtajana J. K. Paasikivi varmisti OKO:n rahoituksen kestävyuden.

Osuuskassojen ohella osuusmeijerit ja -kaupat olivat Pellervon toiminnan keskiössä. Gebhard ja hänen lähin kollegansa tohtori Frans

Mikael Pitkäniemi haaveilivat riistokapitalismin ja valtio-omisteisen sosialismin väliin asettuvasta kolmannesta tiestä.⁸

”Näin rakentuu ja järjestyy koko kansantalous askel askeleelta uuden periaatteen, nim. osuustoiminta-aatteen mukaan; tapahtuu samanlainen hiljainen vallankumous kuin silloin, kun suuret tehtaot työnsivät tieltään käsityön ja pikkuteollisuuden” (Pitkäniemi 1920).

Paikalliseen pienomistukseen perustuva, harkitusti teknologiaa hyödyntävä raaka-aineiden jalostus ja kauppa pitäisi taloudelliset prosessit yhteisöllisten neuvottelujen ja päätöksenteon hallinnassa. Maatalouskone-, siemen- ja viljavarasto- ja raaka-ainelähtöisten osuuskuntien ohella maidonjalostusta vastaavaa tuotantoa ei kuitenkaan syntynyt. Gebhardin hellimien metsäosuuskuntien perustaminen hiipui alkuunsa. Visiot koko elinkeinoelämän vähittäisestä siirtymisestä osuustoiminnalliselle perustalle osoittautuivat utopistisiksi, niiden sijaan syntyi valtio-omisteista metsä- ja metalliteollisuutta, jonne monet pellervolaiset vaikuttajatkin löysivät tiensä. Meijerien, voin viennin ja yhteishankintojen tiimoilta syntyneet Valio (1905) ja Hankkija (1905) sen sijaan kukoistivat ja edistivät myös maataloustieteiden kokeellista tutkimusta. Maamiesseurojen ja maanviljelyshallituksen kanssa pellervolaiset perustivat maataloudellisia oppilaitoksia ja muun muassa lyhytikäisiä maanviljelylyseoita ja ylläpitivät moninaista neuvokuntaa.

Hannes Gebhardin ja kumppanien tuotannollisen yhteistoi-
minnan ideologialle oli kysyntää 1900-luvun vaihteen Suomessa, jonka kärkevin taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen epäkohta oli maaseutuväestön sisäinen polarisaatio. Maaseutuelinkeinojen puolustautumista vientiteollisuuden hegemoniaa vastaan onkin luonnehdittu myös vallanpitäjien takertumisena pastoraaliseen idylliin, joka hidasti Suomen teknologista kehitystä. (Michelsen 1999.) Pellervolaisen ohjelman puutteena oli kuitenkin teollisuuden ja kaupan

ja niihin kiinnittyvien ammattien ja elämänmuotojen sivuuttaminen. Ilman teknologisia innovaatioita ja toimivia taloudellis-hallinnollisia prosesseja sekä elinkeinoja ja yhteisöllisiä käytänteitä uusintavia ja uudistavia toimialoja maaseudun tuotannollinen yhteistoiminta ei voinut toimia eikä kehittyä. Vision rajoittuneisuus kärjistyi osuuskauppaliikkeen kahtiajakoon maaseudun tuottajalähtöisen (SOK) ja taajamien kuluttajalähtöisen (OTK, Elanto) rintaman välillä 1917. Haave tuotannolliseen yhteistoimintaan perustuvasta puolueorganisaatiosta mureni maaseutuväestöä laajemmin ja monipuolisemmin puhuttelevan Maalaisliiton tieltä (1906). Gebhard pettyi sisällissodan aiheuttamaan kansalliseen hajaannukseen, mutta pohti kuolemaansa asti osuustoiminta-aatteen mahdollisuuksia koko kansallisen talouden kansanvaltaistamiseksi. Hänen aloitteestaan perustetut Pienviljelijäin Keskusliitto (1922)⁹ ja Pienviljelysneuvojaopisto (1926) eivät kuitenkaan saaneet hänen toivomaansa suosiota pientilallisten keskuudessa.

Hannes Gebhardin ja pellervolaisen osuustoimintaliikkeen pyrkimys suomalaisen elinkeinoelämän yhteisölliseen edistämiseen ei nojautunut enää sukulais- vaan järjestö- ja organisaatiokeskeisiin verkostoihin. Se solmiutui osaksi talonpoikaista, perhekuntiin ja taloudellisiin yhteisöihin kohdistuvaa talonpoikaista sivistysliikettä, joka ei erotellut kohteitaan iän tai sukupuolen mukaan. Osuustoiminta oli Gebhardille myös perheyrittäjä, joka sitoutti hänen vaimonsa Hedvigin sekä hänen lapsensa ja lapsenlapsensa antautumaan aatteen puolustajiksi ja työntekijöiksi. Gebhardit jättivät jälkeensä navetanhajua niin kansanvalistukseen kuin yliopistosivistykseenkin.¹⁰

Ammatillinen kansalaisuus

Ammattikasvatuksen varsin tuntematon, mutta merkittävä suomalainen vaikuttaja on Jalmary Kekkonen (1878–1948). Hän oli vain kymmenen vuotta Gebhardia nuorempi ja monissa kohdin aatteellisesti tätä lähellä. Kekkonen kuitenkin katseli suomalaista elinkeinoelämää

ja yhteiskuntaa toiselta paikalta: käsityöläis- ja teollisuusyrittäjien ja työntekijöiden näkökulmasta. Hänen verkostonsa perustuivat ensisijassa ammattiin ja työpaikkaan sekä niihin kytkeytyviin yhdistyksiin.

Jalmary Kekkonen syntyi Kotkassa kauppiasperheeseen, kävi lyseonsa Tampereella ja valmistui filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta vuonna 1900 pääaineenaan kemia. Kiinnostus rakentamiseen vei hänet kuitenkin polyteknilliseen opistoon, jossa hän suoritti arkkitehdin tutkinnon vuonna 1903. Kekkonen avioitui virolaisen konekirjoituksen opettaja Saima Maria Varmasen kanssa vuonna 1902, työskenteli Porissa poikien ammattikoulun opettajana 1903–07 ja Kotkan ammattikoulun johtajana ja opettajana vuosina 1907–11. Ensimmäisenä käsityö- ja ammattikoulujen tarkastajana hän toimi kauppa- ja teollisuusministeriössä 1911–1928 ja Helsingin teollisuus-koulun lehtorina vuodesta 1929.¹¹

1900-luvun alussa Kekkonen kuului Arkkitehtiklubin julkisesta ja kansanomaisesta rakentamisesta ja sisustamisesta kiinnostuneiden suomalaishenkisten piiriin. Hän tuotti Suomen Teollisuuslehden Kotitaide-erikoisnumeroita, joissa esiteltiin kotirakentamistapoja ja -sisustuksia, keskusteltiin ja otettiin kantaa muun muassa kaupunki- ja julkisten rakennusten suunnitteluun, julkistettiin ja raportoitiin arkkitehti- ja käsityötaidekilpailuja. Kilpailuilla toivottiin päästävän eroon itseoppineiden ja puutteellisesti koulutettujen rakennusmestareiden tekemistä, rahvaan tervettä ja puhdasta makua turmelevista rakennuksista, erityisesti rautatieasemista ja kansakouluista. Kaupunkiasumisessa kannatettiin rakentamisen kaikinpuolista yksinkertaistamista. Etenkin vuokrataloissa tuli huonekokoa pienentää joka suuntaan, koristelua vähentää, ottaa tilaa säästävä keskuslämmitys ja paremmat materiaalit käyttöön. Kekkonen myös suunnitteli tähän sopivia yksinkertaisia ja tarkoituksenmukaisia kalustuksia. Kekkonen harrasti valokuvausta ja kansanperinteitä ja tallensi eri vaiheissa elämäänsä kansanomaisia rakennustapoja ja koristemuotoja erityisesti Karjalasta.¹²

Jalmary Kekkosen lähimmät yhteistyökumppanit olivat porilainen kultaseppä Isak Saha ja kuopiolainen rottinkitehtailija Viktor von Wright, sekä niin Suomalaisen Nuijan kuin wrightiläisen työväen-

liikkeen ja nuorsuomalaisten verkostot. Isak Saha¹³ oli suomalaisen puolueen kansanedustaja, Suomen teollisuusvaltuuskunnan varapuheenjohtaja ja Saksan konsuli. Hän oli myös kaupunginvaltuutettu ja Säästöpankin luottamusmies Kekkonen työskennellessä Porissa. Viktor von Wright pyrki edistämään käsityöläisten ja pienyrityksien yhteistyötä Teollisuusvaliokunnan keskuskomitean puheenjohtajana, perustamalla ammattilaisille tarkoitettuja työväenyhdistyksiä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa työnantajia yhdistävää Suomen Yleistä Työnantajaliittoa. Kekkonen kuului – kuten Isak Saha ja kauppa- ja teollisuustoimituskunnan sihteeri Leo Ehrnrooth – von Wrightin päätoimittaman Käsi- ja Teollisuuslehden toimituskuntaan.¹⁴

Käsityö- ja pienteollisuuspiireissä seurattiin 1800-luvun loppupuolella huolestuneina vientiteollisuuden nopeata laajenemista. Erityisesti puunjalostustehtaiden yhtiöpäiset perustajat hyödynsivät halpaa raaka-ainetta ja työvoimaa sekä kauppa- ja pankkisuhteitaan kilpaillakseen ylikansallisilla markkinoilla. Heidän toimintalogiikkansa oli tyystin erilainen kuin perinteisten käsityöläismestarien. Poliittiset ja taloudelliset vastakkainasettelut työntekijöiden ja työnantajien sekä käsi- ja pienteollisuuden ja suurteollisuuden välillä olivat kuitenkin kasvaneet ylittämättömiksi ja von Wright joutui vetäytymään molemmista hankkeistaan. Von Wright ja kumppanit olivat naiivisti odottaneet ja toivoneet Suomen käsityö- ja tehdasyhdistysten kehittyvän saksalaistyyppisiksi kamareiksi, kuitenkin niin että ammattilaisuus yhdistäisi niihin sekä työntekijät että työnantajat. Olihan niin Käsi- ja Tehdasyhdistyksiin, työväenyhdistyksiin kuin Teollisuusvaliokuntaan aluksi kuulunut suurteollisuuden ja teknillisen opetuksen edustajia, vaikka myöhemmin irtautuivatkin.¹⁵

Von Wright kannusti Kekkosta ryhtymään teollisuushallituksen ammattikasvatustarkastajaksi ja järjesti hänelle ja Isak Sahalle stipendimatkan Eurooppaan 1907–1908. Matkakertomus oli pohjana Ammattikasvatuskomitealle (KM 1912: 2), joka oli von Wrightin, Jonathan Reuterin ja Jalmari Kekkonen laaja ja perusteellinen luotaus suomalaisen ammattikasvatuksen kehitykseen vertailtuna muihin Euroopan maihin. Käsi- ja teollisuusyhdistykset ja liberaalit

virkamiehet (kuten Leo Mechelin ja Lennart Gripenberg) etsivät vaihtoehtoja Keski-Euroopassa ja Tanskassa toimiville kamarijärjestelmille ja sosiaalisen kumppanuuden malleille. Tällaisiksi esitettiin kaikkia käsityö- ja teollisuuselinkeinoja yhdistäviä ammattiyhdistyksiä, kauppa- ja teollisuusvaltuustoja. Vuosisadan alun lakkoliikkeet ja ammattiyhdistystoiminnan radikalisoituminen vei suurten työnantajien kiinnostuksen työehtokysymyksiin. Vientiteollisuuden menestyksen kannalta työntekijöiden ammattitaitoa tärkeämpää oli raaka-aineiden, koneiden ja työvoiman saatavuus ja hinta sekä harjoitettu tullipolitiikka. Kun ammattientarkastus ja samalla oppilasiat siirtyivät Teollisuushallitukselta Sosiaalihallitukselle 1919, menettivät käsityö- ja tehdasyhdistykset asemansa ammattikasvatuksen kehittämisessä. Teollisuusvaliokunta oli jo ennen vuoden 1912 Ammattikasvatuskomiteaa esittänyt laajennettua Teollisuushallitusta samaan tapaan kuin Maanviljelyshallituksessa. Sen sijasta perustettu Ammattikasvatusneuvosto jäi kuitenkin suppeaksi edustukselliseksi elimeksi ja enenevästi Teollisuushallituksen virkamiesten suunnitelmien siunaajaksi. Vastuu ja oikeus alan ammattikasvatuksen kehittämisestä siirtyivät valtiolle.

Komiteanmietinnössä ja kirjoituksissa Kekkonen esitti työssäkäyville opiskelijoille osa-aikaisia ammattilaiskouluja, mutta kokopäiväisinä vaihtoehtoina erikoistavia ammattioppilaskouluja ja valmistavia ammattikouluja, joista jälkimmäiset tähtäisivät niin pien- kuin suurteollisuudenkin töihin. Viimeistään tämä paalutti suomalaisille ammattikouluille ominaisen pedagogisen periaatteen, jonka mukaan oppilaskasvatus voitiin toteuttaa myös koulun sisällä, kun koulut varustetaan uudenaikaisilla koneilla ja järjestetään toimivaksi ”keskisuurten” yritysten tapaan.¹⁶ Lisäksi ehdotuksiin sisältyi ehdotus ammatilliseksi oppivelvollisuudeksi sekä seikkaperäiset suunnitelmat opettajien kouluttamiseksi. Niiden mukaan Kekkonen käynnistikin ammattiopettajien kurssituksen Teollisuushallituksessa. Myöhempiä aikoja ajatellen kauaskantoista oli hänen – myös aikaisempien ammattikasvatuskomiteoiden ehdottama – periaatteensa siitä, että opettajien tuli olla korkeammin koulutettuja tai ainakin todistetusti edistyneemmällä kannalla kuin opetettavansa.

Niin von Wrightin, Sahan kuin Kekkonenkin lempilapsi oli käsityöläisille, pienyrittäjille ja ammattilaisille tarkoitettu jatko- tai mestariopisto, jonkinlainen elinikäisen ammattikasvatuksen esikuva. Uuden opiston tuli rakentaa siltaa jo 1840-luvulla jakautuneiden amatillisten ja teknillisten opintojen kesken¹⁷. Ammattitaidon ja kilpailukyvyn kannalta ammattilaisten aikuiskasvatus oli perusopetustakin tärkeämpää. Myös Käsityö- ja tehdasyhdistykset tekivät asiassa useita aloitteita, kunnes Teollisuushallituksen tuella ja yhteistyössä Suomen Työntantajien Keskusliiton ja Maataloustuottajien Keskusliiton kanssa perustettiin Ammattienedistämislaitos vuonna 1922. Se ei kuitenkaan koskaan kehittynyt mestariopistoksi eikä saanut teknilliseen kouluun rinnasteista asemaa. Sen sijaan siitä tuli edelläkävijä monipuoliselle ja nopeasti teknologian muutoksiin reagoivalle täydennyskoulutukselle. Suunniteltiinpa sinne myös työnopettajakoulutusta ja ammattikasvatuksen tutkimustoimintaa. Kun ammattikoulujen opettajien koulutus lopulta 1950-luvun vaihteessa käynnistyi, esikuvat ja ensimmäiset opettajat tulivat AEL:stä.¹⁸ Tarkastusten ohessa Kekkonen ahkeroi laatimalla oppikirjoja ammattikouluille ja kirjoittamalla lehtiin. Osoitus kiinnostuksesta ammattikasvatuksen ja liikkeenjohtamisen yhteyksiin ilmenee F.W. Taylorin teoksen kääntämisestä suomeksi (Tieteellisen liikkeenhoidon periaatteet, 1914). Tämän ohella hän kirjoitti aiheesta artikkeleita ja esittelyn muun muassa teokseen Kansalaistietoa ammattilaisille (1916).

Monet käsityö- ja pienteollisuuden edistäjät kannattivat osuustoimintaa, erityisesti osuuskauppoja. Myös pellervolaiset kiinnittivät alkuaikoina huomiota työntekijäosuuskuntiin rakennuksilla ja satamissa. Elinkeinovapaudesta huolimatta vastakkaisuudet kaupunkien ja maaseudun käsityöammattilaisten kesken säilyivät pitkään.¹⁹ Jalmary Kekkonen propagoi kuitenkin osuuskuntia ammattityöntekijöille sopivina yhteistyön muotoina. ”Sitä siunausta, mitä osuuskunnallinen yhteistoiminta tuottaa..., eivät meidän maamme ammattilaiset ole vielä oppineet ymmärtämään ja hyväkseen käyttämään. Mutta että aika, jolloin hekin sen tajuavat, ei ole kaukana... Sillä heissäkin herää vähitellen tieto siitä, kuinka osuustoiminta heihinkin nähden tarkoittaa

edullisten taloudellisen tuloksien saavuttamista, samalla kun se panee toimintansa päämääräksi, että henkisen kehityksen on kuljettava käsi kädessä elämän aineellisten ehtojen parantumisen kanssa.”²⁰ Asenteiden ja asemien vastakkaisuudet kärjistyivät muutamassa vuodessa. Kekkonen ryhtyi käsityöläisyhdistysten puolustajaksi, kun työväen- ja suomalaisuusliike kiistelivät osuuskauppa Elannosta. ”Poliittisen suuntataistelun kiihtyessä Tanner korosti, että Elanto haluaa palvella kaikkia pääkaupunkiseudun asukkaita, aatteeseen katsomatta. Kaikille helsinkiläisille tämä osuustoimintamalli ei kuitenkaan riittänyt, vaan osa porvareista ryhtyi arkkitehti Jalmari Kekkonen johdolla puuhaamaan pellervolaiseen osuuskauppaliikkeeseen eli YOL:ään ja SOK:hon sitoutuvaa osuuskauppaa, jonka perustava kokous järjestettiin 1919.”²¹

Aluksi pienimuotoisesti käynnistyneet kokopäiväiset ammatit valmistavat koulut antoivat Kekkoselle mahdollisuuden kehittää pedagogisia ideoitaan. Kotkan ammattikoulussa hän sai käytännön kokemusta ja tutustui alueen työnantajiin. Ennen sisällissotaa Gösta Björkenheimin johtamaa Kymi Oy:tä pidettiin esimerkillisenä työväen hyvinvoinnin ja kasvatuksen edistäjänä. Kun yhtiön jatkokoulusta tehtiin ammattikoulu, sai Jalmari Kekkonen laatia sille opetussuunnitelman. Hän suunnitteli sen johtajaksi ryhtymistä ja sai yhtiöltä tontin rakennuksineen vuonna 1918, mutta myi ne jo seuraavana vuonna.²² Kun käsityö- ja teollisuusyhdistykset alkoivat hiipua ja suurteollisuuden kiinnostus luotettavan ja osaavan ydintyöntekijäkunnan kasvattamiseen heräsi, alkoi koulumainen ammattikasvatus näyttää Kekkosesta Suomeen sopivimmalta vaihtoehdolta.²³ Keskieurooppalaisten esikuvien rinnalle tulivat esimerkit Yhdysvalloista ja Ruotsista, ammattikasvatuksen suunnitteluun tulivat mukaan teknillisten oppilaitosten, AEL:n ja teollisuuden ammattikoulujen edustajat. Vuoden 1928 laajassa komiteamietinnössä näkyivät kasvatuksen kenttien muuttuneet asetelmat.²⁴ Suomalaistuminen, Maalaisliiton ja vasemmistopuolueiden asemien vahvistuminen etenkin Kouluhallituksessa ja Maataloushallituksessa uhkasivat kauppa- ja teollisuusministeriön edistämää ammattikasvatusta.²⁵ Keskiössä oli sen itsenäisyyden ja resurssien turvaaminen lailla. Mietinnössä esitetään osa-aikaisten ammattikoulujen sijasta lisättäväksi

kokopäiväisiä ammattioppilaskouluja, sillä oppilaskasvatuksen romahdettua ei edellisillä ollut juuri ammatillista merkitystä.²⁶ Tulevaisuuden koulumuodoksi todetaan kuitenkin laaja-alainen valmistava ammattikoulu. Kun AEL:stä ei tullut oppilaskasvatukseen kuuluvaa mestarikoulua, asetetaan mietinnössä toivo teollisuuskoulujen muuttumisesta vastaaviksi työnohtajakouluiksi. Entistä tärkeämpänä pidettiin omien opettajakuntien muodostumista ja opettajien aseman parantamista vastaamaan muiden, etenkin maatalousopettajien asemaa. Edessä oli myös kamppailu nuorisokasvatuksesta, kun Alfred Salmela alkoi ajaa kansalaiskoulua ammattikoulun vaihtoehdoksi. Kekkonen ja kumppaneiden järkähtämätön lähtökohta oli se, että ammattikasvatuksen tarkoitukset ja menetelmät ovat perustavasti erilaiset kuin opillisen ja kansalaiskasvatuksen. Vaikka ammattikouluja koskevat lait ja asetukset ja muun muassa Ammattikasvatuksen 10-vuotissuunnitelma valmistuivat vasta 10–20 vuotta myöhemmin, monet Kekkonen ajatuksista kantoivat niihin asti. Hänen visionsa elinikäisen ammattikasvatuksen järjestelmästä kuitenkin unohtui.

Vuonna 1929 Jalmari Kekkonen siirtyi Helsingin teollisuuskoulun lehtoriksi, laati rakennusopin oppikirjoja ja osallistui elinkeinoyhdistysten lakkauttamista sekä kauppakamarien kehittämistä valmisteleviin komiteoihin. (KM 1941: 1) Vielä kerran, mutta turhaan, hän ajoi erityyppisten ja -kokoisten teollisuusyritysten yhteistoimintaa, pakkojäsenyyttä kamarilaitoksiin ja sitoutumista ammattikasvatukseen ja ammattitaitojen edistämiseen.²⁷

Veljet, verkostot ja kansallinen talous

Vaikka verkostoveljistä vain Gebhardin voi katsoa suoraan vaikuttaneen aikuiskasvatukseen, on muillakin ollut siihen niin rakentavaa kuin rajoittavaa vaikutusta. Niin suppea ja elitistinen kuin von Haartmanin tulkinta olikin, hän linjasi suomalaista ammattikasvatusta kansallisen ja yleisen edun perustalta. Taloussääntelyn oloissa ikään tai sukupuoleen ei ollut tarpeen kiinnittää huomiota: rahvaan elinkeinot ja elämän-

tavat eivät Haartmania kiehtoneet ja porvariston, sivistyneistön ja tehtailijoiden keskuudessa miesten ja naisten elämänpiirien erillisyyks oli itsestään selvä. Valtion oikeus ja velvollisuus oli edistää kansallista taloutta ja sen kannalta keskeisiä elinkeinoja. Von Haartmanin aikana niitä näyttivät olevan ruukkiteollisuus, kaupunkien käsityö, rationaalinen karjatalous ja nouseva metsäteollisuus. Aateliston – poliittisen ja taloudellisen eliitin – moraalinen velvollisuus oli sitoutua näihin myös henkilökohtaisessa elämässään. Siinä sivussa sukulaisverkostoihin perustuva etujen ja asemien hankkiminen oli maan tapa.

Haartmanin ennakoima elinkeino- ja poliittisen toiminnan vapautuminen johti nopeaan ja hallitsemattomaan teollistumiseen, kaupallistumiseen, halpojen raaka-aineiden ja työvoiman ryöstöviljelyyn, sekä maaseudun omistusolojen polarisoitumiseen. Hannes Gebhard astui suomalaisen talouden kentille, kun etenkin maaseudun sivistyneistöjohtoinen valistustoiminta oli muuttunut kansalaisyhteiskunnalliseksi ja sivistysliikkeiksi. Suomessa työväki järjestäytyi poikkeuksellisen laaja- ja maaseutupohjaisesti. Paine tuotantosuhteiden ja -tapojen oikeudenmukaistamiseen perustui ennen kaikkea maaseudun tilattoman väestön entisestäään huonontuneeseen taloudelliseen ja sosiaaliseen asemaan. Sitä tyydyttäväksi ja sivistyneistölle sosialismia siedettävämmäksi kansanvaltaiseksi talousmuodoksi sopi hyvin Gebhardin löytämä kansainvälinen osuustoiminta-aate. Ammattiyhdistysten – joihin Gebhard erilaisia maataloudellisia seurojakin piti – seuraavana asteena osuuskunnat sovittaisivat tuottajien ja kuluttajien intressit. Gebhard pellervolaisineen verkostoitui tehokkaasti keskeisiin järjestöihin, tuotanto- ja liikelaitoksiin sekä valtion ja kuntien hallintoon. Aikuiskasvatus oli osuustoiminnan ytimessä: siinä yhdistyivät ammatilliset ja sivistykselliset pyrkimykset ja sisällöt. Suurin osa osuustoiminnallisesta ammattikasvatuksesta yhdistyi muihin kasvatuksen muotoihin: maatalousseurojen ja maatalousoppilaitosten neuvonta- ja opintotoimintaan, neuvojen koulutukseen. Talonpoikaisen sivistysliikkeen rinnalla se oli hakevaa, jalkautuvaa, kohteiden tarpeista tietoisista toimintaa. Erillisen, teoreettisen opetuksen sijasta ytimessä oli toiminnallinen ja yhteisöllinen itsekasvatus.

Maaseutuelinkeinojen edistäminen koski maatalouksia ja maataloudellisia yhteisöjä kokonaisuutena, joten sen piiriin sopivat kaikenikäiset, miehet ja naiset. Silti karja- ja meijerialouden keskeisyys 1900-luvun alun kansantaloudessa nosti naisten osaamisen etualalle. Myös puutarha- ja kanatalouden sekä kotitaloustyön tehostaminen sopi naisten vastuulle. Niin osuuskuntien kuin maatalousjärjestöjenkin johdossa jatkoivat kuitenkin miehet. Suomalaisen osuustoiminnan vahvuutena on pidetty sen kansallista järjestäytyneisyyttä. Paradoksaalisesti se kuitenkin johti varsin pian suuriin liiketoiminnallisiin organisaatioihin, kuten Osuuspankki, Valio, Hankkija ja SOK. Pitkäniemen visiot tyytymisestä omavaraiseen tuotantoon ja -kulutukseen, joita ei enää ulotettaisi ”pääomatarkoituksissa Australiaan ja Havaijinsaarille”, ovat toistaiseksi jääneet haaveiksi. Raaka-aineiden pienimuotoisen ja pitkälle jalostamisen sijasta Suomi jäi raaka-aineiden ja massahyödykkeiden tuottajaksi.

Työssä ja työpaikalla oppiminen ja yrittäjyyskasvatus ovat nykyisen aikuis- ja ammattikasvatuksen johtotähtiä, mutta niiden kiinnittäminen ammattikasvatukseen perinteeseen on vähintäänkin kyseenalaista. Sen tiedostamisen kannalta kiinnostavaa aikaa on 1900-suvun vaihe, jolloin Jalmari Kekkonen saapui suomalaisen ammattikasvatuksen kentälle. Hän osallistui suomenmielisten arkkitehtien toimintaan, jossa ylikansallistuvalla teollisuudelle etsittiin tasapainotusta kansaisesta rakentamisperinteestä. Myös bulkkitavaraa tuottavan suurteollisuuden isännät halusivat kirkastaa kuvaansa kansallisromanttisin rakennuksin ja taidekäsityöin. Kuten rationaalisen maatalouden, niin myös käsityöläisyyden edistäminen kuului aatellisen, porvarillisen ja sivistyseliitin harrastuksiin.²⁸ Näistä piireistä Kekkonen ajautui käsityön ja pienteollisuuden ammattikasvatusta edistäviin verkostoihin. Niissä hän omaksui ammatilähtöisen kasvatusaatteen, jossa keskeistä on ammattikunnan sisäinen itsekasvatus, ammatillisen virtuositeetin ja etiikan elinikäinen edistäminen: vaiheittainen ammattilaisten opissa kehittyminen ja itsenäiseen ammatinharjoittamiseen valmistautuminen. Käsityö- ja pienteollisuuden toimintalogiikka poikkesi kuitenkin

radikaalisti suurteollisuudesta, jossa ihmisten työtä ja osaamista kontrolloi tuotantokoneisto ja tuotannon tehostaminen.

Kun taloudelliset ja poliittiset realiteetit tekivät mahdottomaksi käsityöläisammattilaisuuden siirtymisen teollisiin työorganisaatioihin, Kekkonen etsi vaihtoehtoa koulumaisesta, ammattilaisopettajien johdolla tapahtuvasta ammattikasvatuksesta. Laajemmassa katsannossa hän halusi jatkaa Viktor von Wrightin ”keskiluokka-ohjelmaa”, jossa ammattilaisten taloudellinen ja sivistyksellinen vaikutus työntekijöinä ja yrittäjinä kasvaisi suomalaisessa elinkeinoelämässä. Kun ammattilaisuuteen perustuva mestari- ja työnjohtajakasvatus ei näyttänyt teollisuudessa toimivan, asetti Kekkonen toivonsa yhtäältä ammattiyhdistysten itsekasvatukseen, toisaalta tayloristiseen, työtieteelliseen työnjohtajien koulutukseen, joka samalla turvaisi työntekijöitä heidän ammattityönsä sisältöä ymmärtämättömien ja yritysjohtajien voitontavoittelun mielivallalta. Kekkonen kuunteli naisammattien tarkastajia ja tyttöammattikoulun opettajia, mutta käytännössä hän alistui niin miesvaltaisten käsityöläispiirien kuin teollisuuden johtajien ja jo asemia saavuttaneiden työntekijäryhmien tulkintoihin. Huolimatta käsityö- ja teollisuustilastojen realiteeteista, joiden mukaan naisten osuus työvoimasta kasvoi toiseen maailmansotaan mennessä lähes miesten tasalle, Kekkonen esitti kasvatuksen jakamista ”luontaisesti” naisille ja miehille soveltuvien alojen mukaan. Ehdotukset naisten ammattikasvatuksen siirtämisestä osaksi naisten kansalaiskasvatusta tyrehtyivät kuitenkin alkuunsa alan ammattilaisten ja kasvattajien radikaaliin vastustukseen.

Kansainvälisten vaikutteiden etsiminen ja vertailut olivat Suomen elinkeinojen ja ammattien edistämisen veliverkostoissa itsestään selviä, paitsi joinakin itsenäistymisen jälkeisinä vuosina. Vaikutteet kuitenkin omaksuttiin ja muotoiltiin Suomessa kulloinkin ominaisissa talouden ja politiikan ja niihin vaikuttamaan pyrkivissä veliverkostoissa.

Lähteet ja kirjallisuus

- Eduskunta – edustajamatrikkeli. <http://www.eduskunta.fi/>. Luettu 26.1.2012.
- Forsius Arno, lääketiedettä – kulttuuria – ihmisiä – kuvauksia historiasta. Kansallisbiografia, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/index.html>. poimittu 1.9.2012.
- Gebhard, H. 1899. Maanviljelijöiden yhteistoiminnasta ulkomailla. Helsinki: Otava.
- Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. 2011. Valistus ja koulun penkki. SKS: Helsinki.
- Heikkinen, A. 1995. Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun. Suomalaisen ammattikasvatuksen muotoutuminen käsityön ja teollisuuden alalla 1840-1940. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heikkinen, A., Korkiakangas, M., Kuusisto, L., Nuotio, P., Tiilikkala, L. 1999. Elinkeinon edistämisestä koulutuspalvelujen laadun tarkkailuun. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kalleinen, K. 1998. ”Isänmaani onni on kuulua Venäjälle”: vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä. Helsinki: SKS.
- Kalleinen, K. 2004. Haartman, Lars Gabriel von. Kansallisbiografia 3. Helsinki: SKS.
- Kekkonen, J. (toim.) 1929. Kansanomaisia rakennustapoja ja koristemuotoja Karjalasta kahden puolen rajaa. Keränneet Uno Ullberg, Alarik Tavaststjerna ja Jalmari Kekkonen. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki 1929.
- Kekkonen, J. 1905. Mitenkä huonekaluja valmistetaan. Kotitaide IV/1905.
- Kekkonen, J. 1907. Asuinrakennustem rakennustavan yksinkertaistuttaminen. Kotitaide II-III/1907.
- Kekkonen, J. 1907. Ilahuttavia ajanmerkkejä. Kotitaide 6s vuosikerta II-III.
- Kekkonen, J. 1907. Ilahuttavia ajanmerkkejä. Kotitaide II-III/1907.
- Kekkonen, J. 1910. Keskiluokkaliikkeestä. Käsi- ja Teollisuuslehti 1910:4.
- Kekkonen, J. 1916. Kansalaistietoa ammattilaisille. Helsinki: Otava.
- Kettunen, P. 1994. Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Koivisto T., Mikkonen, T., Vadén, T., Ahonen, M., Vainio, N. 2011. Rajoja ylittävä innovointi. Tampere: TUP.
- Komiteanmietintö 1912:2. Ammattikasvatuskomitea.
- Komiteanmietintö 1918:1. Ammattikasvatuskomitea.
- Komiteanmietintö 1928:8. Ammattikoulutuskomitea.
- Komiteanmietintö 1941:1. Elinkeinoyhdistysten lainsäädännösten uudistaminen.

- Kotivuori, Yrjö. 2005. Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>. Luettu 26.1.2012.
- Kuisma, M. 1993. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. SHS: Helsinki.
- Kuisma, M., Henttinen, A., Karhu, S., Pohls, M. 1999. Kansan Talous. Peller-vo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999. Helsinki: Pellervo-seura Oy. Käsiyö- ja Teollisuuslehti. Vuosikerrat 1910–1937.
- Leikola, M. 2000. Metsätieteet. Tommila, P., Tiitta, A. (toim.) Suomen tieteiden historia 2. Porvoo: WSOY.
- Mansner, M. 1981. Työnantajaklubista keskusliitoksi: Suomen työnantajain keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen yleinen työnantajaliitto 1907–1940. Helsinki: STK.
- Michelsen, K-E. (1999) Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa. Helsinki: Tekniikan Akateemisten Liitto & Suomen Historiallinen Seura.
- Mustikkamäki, N. & Sotaraus, M. (toim.) 2008. Innovaatioympäristön monet kasvot. Tampere University Press.
- Myllyntaus, T. 1980. Suomen talouspolitiikka ja valtiontalous 1809–1980. Jutikkala, E., Kaukiainen, Y., Åström, S.-E. (toim.) Suomen taloushistoria 1. Helsinki: Tammi.
- Pitkäniemi, F. M. 1920. Trustit, sosialismi ja osuustoiminta. Helsinki: Pellervo-seura.
- Porin Suomalainen Säästöpankki. elma.elka.fi/ArkHistory/P030.DOC. poimittu 9.1.2012.
- Saari, M. 2005. Muistiin merkitsi Väinö Tanner. Jyväskylä: Gummerus. Poimittu Wikipediasta, 9.1.2012.
- Sauri, M. (toim.) 1989. Matkan varrelta – AHO 30 vuotta. Hämeenlinna: Hämeenlinnan ammatillinen opettajaopisto.
- Silvennoinen, O. 2012. Paperisydän. Gösta Serlachiuksen elämä. Mänttä: Gösta Serlachiuksen museo.
- Somerkivi, U. 1950. Sunnuntaikoulujen perustamisesta. Koulu ja Menneisyys VIII/1950, 15-37.
- Sysiharju, A.-L. 2004. Hannes Gebhard. Suomen Kansallisbiografia 3. Helsinki: SKS.
- Tapio, E. 2000. Maatalous- ja elintarviketieteet. Tommila, P., Tiitta, A. (toim.) Suomen tieteiden historia 2. Porvoo: WSOY.
- Tommila, P. 2002. Maa- ja metsätalous yliopistoon. Tommila, P., Tiitta, A. (toim.) Suomen tieteiden historia 3. Porvoo: WSOY.
- Tudeer, O.E., Gebhard, H., Kirvelä, E., Mela, E. 1899. Suomen osuustoimintaliike ja Pellervo-seura. Helsinki: Pellervo-seura.
- Valkola, (toim.) V. 1933. Ammattienedistämislaitos 10-vuotiaana. Helsinki: Otava.
- Ylioppilasmatrikkeli. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/>. poimittu 1.9.2012.

Viitteet

- 1 Tri W. S. Schildt'iltä Assessori F. J. Rabelle, ann. Paris'issa 18:tena Huhtik. 1848. Suometar 1848. Piirilääkäri Wolmar Schildt-Kilpinen oli suomalaisuusliikkeen ja Jyväskylän suomenkielisen oppikoulun perustaja.
- 2 Haartmanin elämäkertatiedoissa käytetty lähteinä Kotivuori 2005, Forsius 2012, Kalleinen 2004, Kalleinen 1998.
- 3 Haartmanin talous- ja koulutuspolitiikan luonnehdintojen tausta-aineistoina Heikkinen 1995, Heikkinen ym. 1999, Kuisma 1993, Somerkivi 1950, Kalleinen 2004, Myllyntaus 1980.
- 4 Vertailun vuoksi: kansa- ja oppikoulut siirtyivät kirkon hallinnasta kouluylhailtuksen huomaan vasta vuonna 1869 ja yleinen oppivelvollisuus säädettiin vuonna 1921.
- 5 Taustana kappaleeseen Kuisma ym. 1999, Sysiharju 2004, Gebhard 1899, Eduskunta – edustajamatrikkeli.
- 6 Nikolai II:n säädös näytti mahdollistavan Suomen ja Venäjän lainsäädäntöjen ja armeijoiden enenevän sulauttamisen toisiinsa. Suomalaiset vallanpitäjät pitivät sitä Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä antaman autonomialupauksen rikkomisena ja keräsivät muun muassa suuren adressin, joka vietiin keisarille. Paradoksaalisesti manifestin takia tapahtuneiden ruotsinkielisten eroamisten seurauksena senaattiin tuli kuitenkin suomalaisen puolueen enemmistö.
- 7 Tapio 2000, Leikola 2000, Tommila 2002.
- 8 Kuisma ym. 1999. Pitkäniemi toimi Valion johtajana 1908-1944, Pellervon johtajana Gebhardin jälkeen.
- 9 Tuotannollinen orientaatio oli sisällissodan, torpparien vapautuksen ja Lex Kallion hiljan kokeneelle maaseudun tilattomalle ja työväestölle vielä vieras, joten suurin osa jatkoi jäsenyyttään maanvuokraajain ja pienviljelijäin liittoa seuranneessa Pienviljelijäin Liitossa.
- 10 Kommentoideissaan maanviljelysopillisten aineiden hyväksymistä osaksi Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan toimintaa, Gebhard totesi, kuinka siellä oli ”korkeaoppineita maisteri-viisaita, jotka aristokraattisesti nyrpistävät nenäänsä navetanhajulle” (Tommila 2002, 81).
- 11 Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Vaimonsa Saiman kanssa hän laati vuonna 1915 teoksen ”Kukin oma ompelijansa”.
- 12 Käsi- ja Teollisuuslehti, esim. Kekkonen 1905, 1907, Kekkonen 1929.
- 13 ”Vuonna 1905 perustettiin Kokemäen Suomenmielisten Seura, joka rakennutti talon Nuijanmäelle. Sen piirustukset laati Arkkitähti Jalmari Kekkonen... Porin Suomalainen Nuija-yhdistys oli Suomalaisen Keskusseuran haaraosasto, sen aktiivi kultaseppä Isak Saha vuoden 1908 alkupuoliskolla piti sen kokouksessa alustuksen suomalaisen säästöpankin saamisesta Poriin... Kokous pidettiin Raittiuden Ystävien tšekäläisen haaraosaston, Raittiusliiton vuokraamassa huoneistossa.” (Porin Suomalainen Säästöpankki; Eduskunta – edustajamatrikkeli.
- 14 Von Wright oli ehtinyt olla myös vuodesta 1882 ilmestyneen Suomen Teollisuuslehden toimituskunnassa. Niin työntekijä- kuin työnantajayhdistysaloitteiden kariuduttua hän keskittyi Käsityö- ja tehdasyhdistysten Teollisuusvaliokunnan Keskuskomiteaan ja perusti sen äänenkannattajaksi Käsityö- ja Teollisuuslehden. Kekkonen pysyi lehdessä vuoteen 1937 asti, jolloin sen julkaiseminen keskeytyi kymmeneksi vuodeksi.

- 15 Mansner 1981, Heikkinen 1995, lukuisat keskustelut Käsi- ja Teollisuuslehdessä 1910–1937.
- 16 Tuohon aikaan käsityö- tai pienyrityksiksi luokiteltiin 1-10 työntekijän toimipaikat.
- 17 Oppilaskasvatuksen perintönä ammattikasvatuksen (sunnuntai- ja ehtookoulut -> käsityöläiskoulut -> erilaiset ammattikoulut) on katsottu tähtäävän yrittäjämestariiksi tai ns. suorittavan työn tekijäksi kehittymistä, teknillisen opetuksen (teknilliset reaalikoulut -> teollisuuskoulut -> teknilliset opistot) taas tuotannon- ja työnjohtajiksi.
- 18 Valkola 1932, Sauri 1989.
- 19 Paradoksaalisesti niin osuustoiminnan kuin pienteollisuuden edistäjät sivuuttivat maaseudun kotiteollisuuden lähes täysin. (Heikkinen 1999).
- 20 Kekkonen 1916, 31.
- 21 Saari, 2005.
- 22 Syitä tapahtumakulkuun en ole löytänyt, mutta ne saattoivat liittyä sisällissodan tapahtumiin.
- 23 Heikkinen 1995.
- 24 Kekkonen sihteröimän komitean puheenjohtaja oli AEL:n johtaja Väinö Valkola, jäsenenä Teollisuuden ammattikoulujen yhteenliittymän johtaja Ville Kuirimo, teollisuuskoulujen johtajat Paavo Pero ja Antti Breitzholtz, Kouluhallituksesta A. J. Tarjanne, Tampereen tyttöammattikoulun johtaja, kansanedustaja Eva Somersalo ja työntekijäin edustajan maalari Svante Lehtonen.
- 25 Kauppa- ja teollisuushallitus oli suomalaistamis- ja säästövuosina 1920-luvulla lakkautettu. Maatalousoppilaitosten resursseja lisättiin ja opettajien asemaa kuitenkin parannettiin. Lisäksi Kouluhallituksen johtaja, myös kansansivistyksen ystävä, Oskari Mantere ehdotti 1927, että kaupan ja teollisuuden ”alempi opetus” siirrettäisiin Kouluhallituksen valvontaan.
- 26 Ammattioppilaskouluja oli tosin toiminnassa vain yksi puuteollinen oppilaitos ja vaatureille suunniteltiin toista. Kekkonen toive tämän koulumuodon yleisty- misestä jäi haaveeksi.
- 27 Kekkonen syrjäytti tarkastajana arkkitehti ja tiilitehtailija Jalo Viljanen. Ehkä Kekkonen tämän jälkeen opetuksen ohella keskittyi kansanperinteeseen – ja suomentamaan Alfred de Mussetin teoksen nimellä ”Rakkauten tiet” (1943).
- 28 Sellu- ja paperiruhtinaiden kuumeista pyrkimystä ”hienostoon” edustavat hyvin Gustaf ja Gösta Serlachius. Silvennoinen 2012.